
Laajasti ja perusteellisesti kansallisajattelusta kulttuuri-radikalismiin

Marja Jalava: Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914. SKS 2005. 477 s.

■ Marja Jalavan Helsingin yliopistossa tarkastettu väitöskirja on poikkeuksellisen laaja, perusteellinen ja kunnianhimoinen opinnäyte. Ensisijaisesti se on modernin projektin yksilöllistymis-aspektia tarkasteleva aatehistoriallinen tutkimus. Toisaalta psykodynaaminen lähestymistapa nostaa keskiöön kysymyksen, miten ihmisen minuus rakentuu, tulee tietoiseksi itsestään, suojautuu sisäisiä ja ulkoisia uhkia vastaan, lohkoo itsestään epämieluisia osia ulkopuolelleen ja toisaalta peilaa itseyytään ulkopuolisista täydellisyyden mielikuvista, joihin kohdistuu myös samastumisen tai sulautumisen kaipuuta. Jalava kutsuu tätä myös tunteidenkäsitelyn kulttuurihistoriaksi; pohdittavaksi ja käsitteellistettäväksi nousevat ne tavat, joilla ihmiset ovat erilaisina aikoina erilaisissa paikoissa ”luoneet, ylläpitäneet ja suojelleet minuuttaan”.

Metodologinen valinta avaa

kiintoisia näkökulmia kysymykseen modernin, itseään refleктоivan subjektin muotoutumisesta toisaalta suhteessa itsen yläpuolelle asetettuihin kollektiivisubjekteihin – jotka artikuloituivat autonomian ajan Suomessa maailmanhengen, järjen, valtion, kansan, kansallishengen ja yhteisen hyvän kaltaisina periaatteina – ja toisaalta suhteessa ajankohdan miestapaisen ja homososiaalisen älyllisen eliitin muihin, kilpaileviin moderneihin subjekteihin. Psykohistoriallisessa lähtökohdassa on joskus nähty historian tuolle puolen johtavia universaaleja pyrkimyksiä, mutta mielestäni Marja Jalavan analyysissä ja argumentaatiossa täyttyy vaatimus menneisyyden ihmisen oman äänen, hänen tekojensa, kokemustensa ja motivaatioidensa kunnioittamisesta ainutkertaisesti historiallisina historiallisesti ainutkertaisessa kontekstissaan.

Psykohistoriallisen lähteiden lukemisen tavan Jalava palauttaa hermeneuttiseen tulkinnan traditioon. Tässä tutkijan persoonasta tulee olennaisella tavalla heuristinen väline. Muutoin viittaus hermeneuttiseen teorianmuodostukseen jää tutkimuksessa ohuehkoksi ja esitetty termi ”hermeneuttistulkinnallinen” lähteiden lukutavan kuvaajana jotenkin avoimeksi.

Edellisten rinnalle Jalava tuo vielä ruumiinfenomenologian näkökulman, jonka tarkoituksena lienee vastata ruumiillista ja mentaalista olemisen ja kokemisen tapaa koskevien dikotomioiden ylittämisen ja ”sukupuolittuneen tunnekuulttuurin ruumiillisuuden” tut-

kimisen haasteisiin. Kirjoittaja kutsuu ruumiinfenomenologiaa koko tutkimuksensa heuristiseksi lähtökohdaksi. Tätä minun on ollut vaikea sisäistää, samoin sitä perusteellisuutta, jolla johdannossa eritellään ruumiinfenomenologian teoreettisia perusteita, kun käytännössä argumentaatio ei ainakaan kovin läpinäkyvästi näille perusteille rakennu.

Nimensä mukaisesti tutkimus jakaantuu olennaisella tavalla kahta linjaa seuraavaan kysymyksenasetteluun. Näistä ensimmäistä kirjoittaja kutsuu kristillis-idealistiksi kansallissajatteluksi, jonka tarkasteluun siirrytään laajahkon mutta asiapitoisen johdannon ja taustoja varsin laveasti esittelevän näyttämöllepanon jälkeen. Suuntauksen edustajista etualalle nousee vahvasti J. V. Snellman. Hänen lisäksi toimijoina näyttäytyvät edeltäjät A. I. Arwidsson ja J. J. Tengström sekä jäljessä tulijoista mm. Agathon Meurman, Alexandra Gripenberg, Thiodolf Rein, G. G. Rosenqvist ja Waldemar Ruin. Snellmanin varsinaiseksi antipodiksi tutkimuksen toisessa pääluvussa asettuu Rolf Lagerborg, joka kuitenkin saatellaan näyttämölle vasta ”opettajiensa, idoliensa ja edelläkävijöidensä” C. G. Estlanderin, Hjalmar Neiglickin ja Edward Westermarkin jälkeen.

Snellmanin ja Lagerborgin välinen suhde osoittautuu kiintoisaksi. Lagerborg oli Snellmanin kiivas arvostelija, mutta hänen kulttuuriradikalisminsa lähtökohdissa samoin kuin sen elämänkaareissa on hyvin paljon Snellmanista itsestään muistuttavaa. Keskeiseksi nou-

see vahva sisäinen ambivalenssi, joka ilmenee niin modernin yksilöllistymisen ja kollektiivisubjektiin sulautumisen kaipuun välisenä ristiriitana kuin naiseen kohdistuvana autonomian ja riippuvuuden välisenä jännitteenä. Toivottavasti Jalavan terävä ja oivaltava tulkinta saa tilaa myös Snellmanin juhluvuoden foorumeilla esitettyjen puheenvuorojen joukossa. Tuoreen näkökulman aiheeseen avaa psykodynaamisen tarkastelutavan ohella Snellmanin ajattelun ja toiminnan sukupuolittuneisuuden näkyväksi tekeminen.

Marja Jalava näyttää alun perin aikoneen nostaa selkeästi fokukseen Rolf Lagerborgin ja hänen näkemystensä yhteentörmäyksen ”kristillis-idealistiksen kansallissajattelijoiden” kanssa. Kun tutkimuksen edetessä Lagerborgin syrjäyttikin fokuksesta kysymys modernin subjektin muotoutumisesta, tehtiin Lagerborgista ja hänen vastustajistaan tai aiemmista antipodeistaan ”tapaustutkimuksia” hänen rinnalleen. (Aivan liikaa sitaattimerkkejä väitöskirjassaan viljelevän Marja Jalavan olisi vähintäänkin tämän avainkäsitteen kohdalla pitänyt päättää, onko termi sovelias vai ei, ja harkinnan jälkeen joko poistaa lainausmerkit tai vaihtaa ilmaisu.)

Kokonaisratkaisussa, johon Jalava nyt on päätenyt, olisi mielestäni ainesta ja aihetta kahteenkin väitöskirjaan. Kun tekijä vielä on äärimmäisen perusteellinen pienimmissäkin yksityiskohdissa, liikkuu suurenenisti useiden oppialojen välillä, operoi todella laajan lähdemateriaalin ja tutkimus-

kirjallisuuden parissa ja on ilmeisen haluton rajaamaan pois mitään, mikä vähänkin voisi liittyä asiaan (tai minkä puutumiseen ennakoitu kritiikki ehkä tarttuisi), on lopputuloksena rakenteeltaan ja tekstimäärältään poikkeuksellisen massiivinen ja rakenteellisesti raskaskin kokonaisuus.

Tietoisena tällaisen palautteen todennäköisyydestä kirjoittaja perustelee rajaustaan (tai sen puutetta) muutoksen, murrosten ja jatkuvuuden osoittamisen tärkeydellä ja laajemman kontekstin rakentamisen välttämättömyydellä. Kun Lagerborg kuitenkin nousee tutkimuksen keskeiseksi hahmoksi ja kun häntä koskeva jakso osoittautuu ansiokkaimmaksi ja omavoimaisimmaksi, olisin omasta puolestani suonut Lagerborgin ja hänen komplisoidun maailmasuhteensa nousevan selkeästi keskiöön. Tämä olisi kuitenkin tarkoittanut tutkimuksen rakenteen kääntämistä pääläelleen: luopumista laveasta näyttämöllepanosta ja sen sijaan tuon ”laajemman kontekstin” kehäämistä tapaus Lagerborgin ympärille. Käsittääkseni saman modernia yksilöllistymistä ja sen monitasoista sisäistä jännitteisyyttä koskevan pohdinnan äärelle olisi voitu päätyä näinkin mutta kevyemmällä rakenteella ja vähemmän massiivisella tekstimäärällä.

Jalavan lopulta valitsema tutkimusasetelma aktualisoi kysymyksen ”modernin” tai ”modernin subjektin” ongelmallisuudesta historian operationaalisenä käsitteenä. Esimodernin ja modernin käsitteitä hän käyttää varsin liukuvasti. Rajapyykkiä on siirretty

1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Tämä heijastaa koko käsitteen liukkautta. Ongelmaksi voi koitua siihen olemuksellisesti kuuluva relatiivisuus, joka voi myös johtaa historian ulkopuolelle: silloin modernin idea kääntyykin abstraktiksi periaatteeksi, teoreettiseksi mahdollisuudeksi, jota aikaan kuin aikaan sovittamalla saadaan niin haluttaessa lopputulokseksi kypsä autonominen moderni subjekti.

Ongelmallisimmillaan nk. modernin projektissa on kyse deterministisestä historiakäsityksestä, jonka oletuksen mukaan yksittäiset sivilisaatiot saavuttavat unilinearisessa kehityskulussa eri aikoina saman tietyn vaiheen, sikäli kuin tietyt ehdot ulkoisessa historiallisessa todellisuudessa ja yhteisön jäsenten tai sen johtavan eliitin henkilökohtaisessa kokemusmaailmassa ja persoonallisuusdynamikassa täyttyvät.

Mielestäni Marja Jalava on osoittanut tiedostaneensa tämän vaaran ja onnistunut pitämään tarkastelunsa ytimessä ajassaan toimivan ja tahtovan ihmisen, jonka elämänpolitiikan ei oleteta elegantisti rakentuvan teoreettisen skeeman varaan.

Tietyissä historiallisissa tilanteissa näyttäisi sukupolvidynamiikkaan normatiivisesti sisältyvä jänniteisyys purkautuvan poikkeuksellisen kokonaisvaltaisella tavalla radikaaliksi aktiviteetiksi. Näin erityisesti silloin, kun vanhemman sukupolven nuoremmalle sukupolvelle tarjoamat kulttuurihanteet ovat vahvassa ristiriidassa nuoremmen sukupolven omien minä-ihanteiden kans-

sa ja kun vanhemman polven sukupolvihegemonian tarjoamaan määrittelyvaltaan nojautuva todellisuuskäsitys on ristiriidassa nuorten oman todellisuuskokemuksen kanssa. Tulenkantajien sukupolven merkitystä väheksymättä Jalava löytää Lagerborgin ja 1880-luvun nuoren älymystön kulttuuriradikalismia (”80-lukulaisuuden”) emansipatoriselle voilyymille vastineen vasta 1960-luvun Suomesta.

Jalavan tutkimus on siis olennaisella tavalla myös sukupolvihistoriaa. Niinpä modernin subjektiviteetin muotoutumisprosessin ja sen erisuuntaisten sisäisten jännitteiden rinnalle olisi selkeämminkin voinut nostaa sukupolvidynamiikkaa ja siihen liittyviä sisäisiä ja ulospäin suuntautuvia jännitteitä koskevan problematiikan. Tämä kulkee sisällä tekstissä erityisesti Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismia ja hänen myöhemmällä iällä suhteessa nuorempaan sukupolven kokemiaan konfrontaatioita koskevassa tarkastelussa, mutta erilliseksi tarkastelunäkökulmaksi sitä ei nosteta.

Marja Jalava on lahjakas kirjoittaja. Tutkimuksen primääri lähdeaineisto on laaja ja kattava. Lagerborg-aineiston parissa Jalava on tehnyt suurtyön, joka on myös pioneerityö. Tutkimuskirjallisuutta on runsaasti, ja viittauksia siihen on tekstissä väliin turhankin tiuhaan. Marja Jalava osoittaa tutkimuksessaan huomattavan lukeneisuutensa ja kyvyn suvereenisti kiteyttää useiden oppialojen tutkimuskirjallisuuden tuottaman spesiaalitiedon keskeistä antia oman analyysinsä ja argumentaationsa tarpeisiin.

Vähintään yhtä oleellista kuin käytettyjen lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden kattavuus on se tapa, jolla tutkija lähteitä lukee. Mielestäni Jalavan tapa lukea lähteitään ymmärtämään pyrkivällä otteella on osoittautunut oivaltavaksi ja onnistuu usein kohdin nostamaan kohteestaan esiin uusia sävyjä ja särmiä. Osittain tämä johtuu siitä, että valittu tarkastelunäkökulma avaa paljonkin tutkittuun kohteeseen, kuten Snellmaniin aiemmin tutkittoman näköalan – Lagerborgin tapauksessa siitä, että kohde on jäänyt aiemmassa tutkimuksessa katveeseen

Marja Tuominen